

Причини та профілактика агресивності у підлітків

Курносенко Н.О.,
соціальний педагог
Привільненського НВК
Вільнянського району

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 Агресивність підлітків як психолого – педагогічна проблема.	
1.1 Агресія та її типи. Особливості поведінки сучасних підлітків.....	6
1.2 Причини виникнення та розвитку агресивності дітей на різних стадіях підліткового віку.....	13
1.3 Статеві особливості прояву агресивності у поведінці дітей підліткового віку.....	19
РОЗДІЛ 2 Профілактика і корекція агресивних проявів у підлітковому віці	
2.1 Профілактика агресивності підлітків.....	22
2.2 Особливості корекційної роботи з підлітками.....	27
ВИСНОВКИ.....	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	36

ВСТУП

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ. Криза соціальної системи, зростання екологічної та економічної нестабільності, зміни у політичній ситуації -- все це відбилося на свідомості, почуттях та поведінці дітей, підлітків, молоді. Поляризація доходів, вільна торгівля призвели молоде покоління до користолюбства, хабарництва, шахрайства, рекету. Тривожним симптомом є зростання числа неповнолітніх з девіантною поведінкою, що виявляються в асоціальних діях (алкоголізм, наркоманія, порушення громадського порядку, хуліганство, вандалізм і ін.). У суспільстві, де висміюються ентузіазм та благородні прориви, здійснюються акти вандалізму у ставленні до пам'яток культури, а дорослі час від часу демонструють приклади непокори, стає все важче виховувати підростаюче покоління. Статистика свідчить про зростання відхилень у поведінці серед осіб різних соціальних і демографічних груп. Особливо важко в цей період підліткам.

В останні роки кількість агресивних дій, вчинених неповнолітніми, помітно зростає в багатьох країнах світу. Так, Т. Боулбі пише, що більша частина усіх засуджених у США за скоєння злочинів ще не досягли 21-річного віку, а серед підлітків правопорушники складають приблизно одну шосту.

В Україні також спостерігається стійка тенденція до погіршення криміногенної ситуації в підлітковому середовищі. На фоні зменшення рівня дрібних злочинів, скоєних неповнолітніми, зростає рівень “важких” і “особливо важких”, істотним моментом яких є жорстокі прояви агресії. З'являється все новий вигляд неформальної поведінки: підлітки беруть участь у воєнізованих формуваннях, у рекеті, співпрацюють із мафією, займаються проституцією і сутенерством. Ми є свідками зміни всієї соціальної структури суспільства, інтенсивних процесів розшарування населення за майновою ознакою, по відношенню до різних форм власності. На ґрунті соціальних суперечностей виникають міжгрупові і міжособистісні конфлікти.

Почастішали випадки групових бійок підлітків, що носять запеклий характер. Професійний інтерес психологів до різних видів і рівнів змін особи неповнолітніх і особливостей їхніх характерів вельми високий і стійкий багато років. Про це свідчать спрямованість і кількість робіт, присвячених проблемі агресивної поведінки. У нашій країні вже накопичений чималий досвід по корекції і профілактиці девіантної поведінки. За останні роки було виконано психологами і педагогами ряд досліджень по вивченню, діагностиці і попередженню педагогічної занедбаності і правопорушень підлітків.

Дослідженням проблеми агресії на фундаментально-теоретичному і на прикладному рівнях займалися психологи різних шкіл та напрямів (Р. Ардрі, А. Бандура, А. Х. Басс, Л. Берковіц, Р. А. Берон, Д. Долорд, Д. Зільман, К. Лоренц, Н. Е. Міллер, Д. Тедеші, Р. Фельсон, С. Фешбах, З. Фрейд та ін.). Розробці практичної сторони агресії у підлітковому періоді присвячені праці ряду зарубіжних і вітчизняних науковців: К. Додж, М. Каплан, К. С. Лебединської, Ю. Б. Можгинського, А. Патерсон, М. М. Райської, А. І. Стаценко, Г. Е. Сухаревої, Р. Хусман та ін.. Однак, ґрунтовних досліджень психологічних особливостей агресивності у підлітковому віці та умов її подолання на сьогоднішній день немає.

Аналіз цих робіт показує, що існуюча практика профілактики не повною мірою вирішує задачі по попередженню девіантної поведінки підлітків. У профілактиці девіантної поведінки підлітків є ряд невідкладних завдань, що вимагають свого рішення.

Поведінка дітей і підлітків, що відхиляється, має складну багатофакторну природу, його вивчення вимагає, по-перше, реалізації системного підходу, що виявляє ієрархію і взаємозв'язок несприятливих чинників, по-друге, - застосування аналізу сприятливого соціального розвитку, по-третє, реалізації міждисциплінарного підходу, який не дозволяє замикатися в рамках однієї спеціалізації, а навпаки, припускає використання

досягнень таких галузей психології, як вікова, соціальна, педагогічна, медична.

Об'єкт дослідження – агресивний підліток.

Предмет дослідження – психологічні особливості прояву агресивності у підлітковому віці та шляхи її подолання.

Мета: дослідити психологічні особливості прояву агресивності у підлітковому віці та змодельовати шляхи її подолання.

Завдання дослідження:

- 1.Визначити поняття агресії.
- 2.Розкрити психологічні особливості розвитку емоційної сфери підлітків.
- 3.Визначити особливості підліткової агресії, фактори виникнення та розвитку агресивної поведінки у цьому віці.
- 4.Визначити причини прояву агресії у підлітків.
- 5.Виокремити методи попередження та коректування агресії у підлітків.

Методи дослідження:

Теоретичні - вивчення, аналіз наукової літератури з проблем агресії підлітків, порівняльно-типологічний та метод інтерпретації розуміння змісту досліджуваного поняття «агресія».

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел .

РОЗДІЛ 1 Агресивність підлітків як психолого – педагогічна проблема

1.1 Агресія та її типи. Особливості поведінки сучасних підлітків

Агресія походить від латинського слова «aggressio» – напад. У тлумачному словнику С.І.Ожегова і Н.Ю.Шведова дається два визначення:

1. «Незаконне, з погляду міжнародного права, застосування сили однією державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої іноземної держави».

2. «Відкрита ворожість, що викликає ворожість».

У психологічному словнику під редакцією Зипченко В.П. і Мещерякової Б.Г. дається визначення: «Агресія – це будь-яка форма поведінки, спрямована на образу чи заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не бажає такого ставлення».

У словнику з соціальної педагогіки Л. В.Морданаєва використовується визначення агресії, як поведінки з нанесенням фізичної і моральної травми іншій людині чи загрозою такої.

Агресія -- це антисоціальна поведінка, яка порушує які-небудь соціальні або культурні норми, особливо правові. Коли ці вчинки досить незначні, їх називають правопорушеннями, а коли серйозні та караються у карному порядку - злочинами. Слово "агресія" надзвичайно часто вживається сьогодні в найширшому контексті і тому потребує серйозного "очищення" від цілого ряду нашарувань і окремих змістів. Автори у своїх дослідженнях, монографіях по-різному визначають агресію та агресивність: як вроджену реакцію людини для "захисту території" (Лоренц, Ардрі); "як установку до панування" (Моррісон); "реакцію особистості на ворожу для людини навколишню дійсність" (Хорці, Фромм).

У наш час поняття агресія набрало дещо іншого характеру. Вона проявляється з метою залякування, придушення або нанесення фізичних травм іншим людям чи оточуючому середовищу. Проблема проявів агресії – одна з центральних психолого-педагогічних проблем. Адже якби не було труднощів у вихованні підростаючого покоління, то потреба суспільства у

віковій і педагогічній психології, педагогіці і приватних методиках просто відпала б. Юнацький вік та рання юність являють собою групу високого ризику. Перш за все, відбиваються внутрішні труднощі перехідного віку, починаючи з психо-гормональних процесів та закінчуючи перебудовою я – концепції. Учні мають невизначеність соціального положення юнацтва. Як наслідок – виникають суперечності, обумовлені перебудовою механізмів соціального контролю. Підлітки також навчаються при взаємодії з однолітками, частіше дізнаються про перевагу агресивного поведіння під час ігор. Жорстокість та агресивність завжди були характерними рисами групового поведіння юнаків. Підліткова агресія все частіше є результатом загальної люті та зниженої самоповаги внаслідок пережитих життєвих невдач та несправедливостей. Для психолого-педагогічної науки питання про природу агресивності має особливе значення, оскільки від відповіді на нього залежить вибір способів гуманізації суспільства за допомогою виховних впливів. Підлітковий вік часто називають "важким", "критичним", "переломним". І це не випадково. У цей період відбувається багаторівнева перебудова організму дитини, завершується формування особистості. Відбуваються зміни з боку мотиваційної сфери особистості. Разом із навчальною мотивацією на перший план починає виступати потреба в спілкуванні з однолітками, засвоєння цінностей і норм підліткової сфери. Підлітковий вік -- один із найбільш складних періодів розвитку людини. Не дивлячись на відносну короткочасність (з 14 до 18 років), він практично багато в чому визначає все подальше життя індивідуума. Саме в підлітковому віці переважно відбувається формування характеру й інших основ особи. Ці обставини (перехід від опікуваного дорослими дитинства до самостійності, зміна звичного шкільного навчання на інші види соціальної діяльності, а також бурхлива гормональна перебудова організму) роблять підлітка особливо вразливим і податливим до негативних впливів середовища. При цьому необхідно враховувати властиве підліткам прагнення вивільнятися з-під опіки і контролю рідних, вчителів і інших вихователів.

Нерідко це прагнення приводить і до заперечення духовних цінностей і стандартів життя взагалі старшого покоління. З іншого боку, все більш очевидним стають і дефекти у виховній роботі з підлітками. Особливо значущими в цьому відношенні є неправильні взаємостосунки в сім'ї, збільшений рівень розлучень.

Серед причин агресивного поведіння підлітків ми можемо виділити як соціальні, які обумовлені соціальною напругою, так і психологічні, пов'язані з віковими психологічними особливостями підліткового характеру, міжособистісними взаєминами дітей даної вікової групи. Однак ці причини настільки тісно пов'язані між собою, що можна говорити про соціально-психологічні причини агресивної поведінки підлітків, не розбираючи їх окремо.

Девіантна поведінка неповнолітніх має свою специфічну природу і розглядається як результат соціалізації, що йде під впливом різних цілеспрямованих, організованих і стихійних, неорганізованих дій на особу дитини, підлітка, хлопця. При цьому, велику роль серед причин, зумовлюючих різні відхилення, грають соціально-психологічні, психолого-педагогічні і психобіологічні чинники, знання яких необхідне для ефективної виховної профілактичної діяльності. Таким чином, саме в профілактиці асоціальної поведінки неповнолітніх особливого значення набувають психологічні знання, на основі яких досліджується природа поведінки підлітків, що відхиляється, а також розробляються практичні заходи по попередженню асоціальних проявів.

Девіантна поведінка є зараз найбільш актуальною проблемою. І якщо раніше вважалося, що поведінка, що відхиляється, властиво винятково підліткам чоловічої статі, то останніми роками і підлітки жіночої статі привертають все більше уваги. І справа не тільки в зростанні дрібних правопорушень, алкоголізації і токсикоманії у дівчат. Україв важливим є те, що ці відхилення набувають у них великої соціальної значущості і,

відповідно, бувають важчими. При цьому підлітки жіночої статі все частіше стають «натхненниками» і ініціаторами порушень поведінки у хлопчиків.

У числі різноманітних, взаємозв'язаних чинників, зумовлюючих прояв поведінки, що відхиляється, можна виділити такі, як:

- індивідуальний чинник, що діє на рівні психобіологічних передумов асоціальної поведінки, які утрудняють соціальну адаптацію індивіда;
- психолого-педагогічний чинник, що виявляється в дефектах шкільного і сімейного виховання;
- соціально-психологічний чинник, що розкриває несприятливі особливості взаємодії неповнолітнього зі своїм найближчим оточенням в сім'ї, на вулиці, в учбово-виховному колективі;
- особистий чинник, який, перш за все, виявляється в активно-виборчому відношенні індивіда до середовища спілкування, якому надається перевага, до норм і цінностей свого оточення, до педагогічних дій сім'ї, школи, громадськості, а також в особистих ціннісних орієнтаціях і особистій здібності до саморегулювання своєї поведінки;
- соціальний чинник, що визначається соціальними і соціально-економічними умовами існування суспільства.

Виявлення негативних впливів утруднене, перш за все, тому що вони не виступають ізольовано, а представляють взаємодію найрізноманітніших чинників, що діють з різним негативним внеском у розвиток поведінки, що відхиляється: людський розвиток обумовлений взаємодією багатьох чинників: спадковості, середовища (соціальної, біогенної, абіогенної), виховання, власної практичної діяльності людини.

Можна відмітити, що у віці 12-13 років поведінка безпосередньо пов'язана з ситуаційними чинниками, бездоглядністю і некритичністю відносно поведінки мікросоціуму.

Витоки навчальних неуспійностей і аномальної поведінки лежать у педагогічній і соціальній занедбаності, різних відхиленнях в стані фізичного і психічного здоров'я. Відхилення в поведінці обумовлені не природженими психічними і фізіологічними дефектами, а були наслідками неправильного виховання і в сім'ї, і в школі.

Набуває особливої актуальності дослідження девіантної поведінки неповнолітніх і шляхи її корекції у зв'язку із зниженням вікових меж. Найчастіше коріння агресивності і підвищеної тривожності йде в раннє дитинство, закріплюючись або згладжуючись в пізнішому віці.

Нижня вікова межа відхилень у поведінці дуже рухома і причини відхилень глибоко індивідуальні. Наприклад, вже в старших групах дитячих садків (дослідженням було охоплено 384 дитину дошкільних установ Івано-Франківської області) в поведінці 12-13% дітей спостерігалися істотні відхилення. Серед них відсутність контакту з однолітками через невміння вирішувати конфлікти "мирним" шляхом, прагнення дезорганізовувати колективну гру, пізнавальну діяльність дітей, якщо в ній не задовольняються його суто особисті інтереси, відсутність елементарних навиків культурної поведінки (ввічливості, акуратності, старанності і ін.), образливість, упертість, спалахи озлобленості, аж до прояву агресивної поведінки.

У 35% обстежених підлітків, що відрізняються девіантною поведінкою відмічена підвищена агресивність. Виявлялося це і в тому, що у них немає жалю до інших, навпаки, вони прагнули нанести каліцтва тим, хто їх оточує. У 85% з них зареєстровані випадки садистських дій. Особливу увагу потрібно приділити особистісним характеристикам підлітків, які, на мою думку, відіграють важливу роль у формуванні агресивної поведінки. До них ми відносимо високий рівень фізичної агресії -- 57,2% (учні 8-9 класу) та 42,8% (учні 10-11 класу), негативізму -- 57,2% (учні 8-9 класу) та 33,3% (учні 10-11 класів), підозрілості -- 71,4% (учні 8-9 класів) та 57,2% (учні 10-11 класів) і вербальної агресії -- 52,7% (учні 8-9 класів) та 33,3% (учні 10-11 класів). Це означає, що для учнів характерна схильність до примітивного

виду агресії як реакція на життєві ситуації. Високий рівень підозрілості свідчить про те, що однолітки не можуть довіряти одне одному і весь час чекають нападу з боку друга. Підлітки часто вживають погані слова, про це свідчить високий рівень словесної агресії. Рівень прояву агресивності знижується по мірі дорослішання учнів. Для підлітків дуже важливо дружити з однолітками.

Серед форм агресивних реакцій, що зустрічаються в різних джерелах, необхідно виділити наступні:

- Фізична агресія (напад) -- використання фізичної сили проти іншої особи.
- Непряма агресія -- дії, які обхідними шляхами направлені на іншу особу (плітки, злобні жарти), і ні на кого не направлені вибухи люті (крик, тупання ногами, биття кулаками по столу, грюкання дверима і ін.).
- Вербальна агресія -- вираз негативних відчуттів як через форму (крик, сварка), так і через зміст словесних відповідей (погрози, прокляття, лайка).
- Схильність до роздратування -- готовність до прояву при щонайменшому збудженні, запальності, різкості, грубості.
- Негативізм -- опозиційна манера поведінки, направлена проти авторитету або керівництва. Може наростати від пасивного опору до активної боротьби проти сталих законів і звичаїв.

Із форм ворожих реакцій виділяються:

- Образа -- заздрість і ненависть до тих, що оточують, обумовлена відчуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні або уявні страждання.
- Підозрілість -- недовіра й обережність по відношенню до людей, заснована на переконанні, що оточуючі мають намір заподіяти шкоду.

Агресивні підлітки вирізняються деякими загальними рисами. До таких рис відноситься бідність ціннісних орієнтацій, їх примітивність, відсутність захоплень, вузькість і нестійкість інтересів. У цих дітей, як правило, низький рівень інтелектуального розвитку, підвищена навіюваність, копіювання, недорозвиненість етичних уявлень. Їм властива емоційна грубість, озлобленість, як проти однолітків, так і проти дорослих. У таких підлітків спостерігається крайня самооцінка (або максимально позитивна, або максимально негативна), підвищена тривожність, страх перед широкими соціальними контактами, егоцентризм, невміння знаходити вихід з важких ситуацій, переважання захисних механізмів над іншими механізмами, що регулюють поведінку. Разом із тим серед агресивних підлітків зустрічаються і діти добре інтелектуально і соціально розвинені. У них агресивність виступає засобом підняття престижу, демонстрації своєї самостійності, дорослості.

Часто такі підлітки знаходяться по відношенню до офіційного керівництва школи в деякій опозиції, що виражається в їх підкресленій незалежності від вчителів. Вони претендують на неформальну, але авторитетнішу владу, спираючись на свою реальну фізичну силу. Ці неформальні лідери володіють великою організуючою силою, можливо, тому, що за свій успіх вони можуть використовувати привабливий для всіх підлітків принцип справедливості. Не випадково біля них збираються не дуже розбірливі в цілях і засобах компанії підлітків. Сприяє успіху таких лідерів і уміння безпомилково визначати слабких, тих, хто виявляється беззахисним перед нахабством і цинізмом, особливо, якщо цей цинізм представлений під виглядом морального принципу «виживають сильні, слабкі вимирають».

Розкриття причин і характеру агресивності дітей і підлітків вимагає проведення певної класифікації.

У різній літературі з даної тематики згадується про ряд робіт зарубіжних дослідників, які запропонували поділ на дві групи:

1. Підлітки з вираженими формами антигромадської поведінки, для яких не характерні психічні, емоційні розлади.

2. Підлітки, що відрізняються прихованою агресивною поведінкою, для яких характерні різні психічні порушення.

У вітчизняній психології існує декілька типів класифікацій. Деякі дослідники поведінки, що відхиляється, вважають, що за основу слід брати психофізіологічні відмінності дітей, інші -- психосоціальний розвиток.

Так, В.К.Андрієнко, Ю.В.Гербеєв, І.А.Невський розрізняють важких підлітків:

з педагогічною занедбаністю;

з соціальною занедбаністю (етично зіпсованих);

з крайньою соціальною занедбаністю.[2; с.76]

С.А. Белічева виділяє три групи:

глибоко педагогічно запущені підлітки;

підлітки з афектними порушеннями;

конфліктні діти (незлагідні).[3; с.51]

Матеріали, здобуті Л.М.Семенюк на основі аналізу документації шкіл, бесід з вчителями, батьками, сусідами про інтереси, відносини кожного конкретного підлітка з однолітками, дорослими, його особливості, погляди, різні сторони поведінки, в процесі тестування, анкетування, обстеження дітей за допомогою опитувальників, творів і спостережень, дозволили їй виділити чотири групи:

1) Підлітки із стійким комплексом аномальних, аморальних, примітивних потреб, що мають деформацію цінностей і відносин, які прагнуть до споживчого проведення часу. Їм властиві егоїзм, байдужість до переживань інших, відсутність авторитетів, цинізм, озлобленість, грубість, запальність, зухвалість, забіякуватість. У їхній поведінці переважає фізична агресивність.

2) Підлітки з деформованими потребами і цінностями, що володіють більш - менш широким колом інтересів, що відрізняються

загостреним індивідуалізмом, охочі зайняти привілейоване положення за рахунок утиску слабких і молодших. Прагнення до застосування фізичної сили виявляється у них ситуативно і лише проти тих, хто слабший.

3) Підлітки, у яких конфлікт між деформованими і позитивними потребами, що відрізняються однобічністю інтересів, пристосуванством, удаванням, брехливістю. У їх поведінці переважають непряма і вербальна агресія.

4) Підлітки, що відрізняються слабо деформованими потребами і вельми обмеженим кругом спілкування, що відрізняються безвіллям, недовірливістю, боязкістю і мстивістю. Для них характерна запобіглива поведінка перед старшими і сильнішими товаришами. У їхній поведінці переважають вербальна агресивність і негативізм.

Наведені класифікації агресивності підлітків ґрунтуються на комплексі властивостей особи, типових для певної групи підлітків. Аналіз причин відхилень в особистому розвитку і поведінці дозволяє конкретніше намітити прийоми виховної роботи з метою корекції агресивної поведінки підлітків.[13; с.172-216]

1.2 Причини виникнення та розвитку агресивності дітей на різних стадіях підліткового віку

Сучасний підліток живе в складному світі. Це пов'язано, по-перше, з темпом і ритмом технологічних перетворень, що представляють особам, що ростуть, нові вимоги. По-друге, з насиченим характером інформації, яка створює масу "шумів", що глибоко впливають на підлітка, у якого ще не вироблена чітка життєва позиція. По-третє, з екологічними і економічними кризами, що вразили наше суспільство, що викликає у дітей відчуття безнадійності і роздратування. Підлітки більше за інші вікові групи страждають від нестабільності соціальної, економічної і моральної обстановки в країні, втративши сьогодні необхідну орієнтацію в цінностях і ідеалах, - старі зруйновані, нові не створені.

Особа дитини і підлітка формується не сама по собі. Особливо важлива роль малих груп, в яких підліток взаємодіє з іншими людьми. Перш за все, це стосується сім'ї. Різні автори виділяють різні типи неблагополучних сімей, де з'являються діти з відхиленнями в поведінці.

Алексєєва Л.С. розрізняє наступні види неблагополучних сімей: 1) конфліктна; 2) аморальна; 3) педагогічно некомпетентна; 4) асоціальна. Бочкарьова Г.П. виділяє такі сім'ї: 1) з неблагополучною емоційною атмосферою, де батьки не тільки байдужі, але і грубі по відношенню до своїх дітей; 2) у яких відсутні емоційні контакти між її членами, байдужість до потреб дитини при зовнішньому благополуччі відносин. Дитина в таких випадках прагне знайти емоційно значущі відносини поза сім'єю; 3) з хворою етичною атмосферою, де дитині прищеплюються соціально небажані потреби і інтереси, вона залучається до аморального способу життя.

Баєрунас З.В. виділяє варіанти виховних ситуацій, які сприяють появі поведінки, що відхиляється: 1) відсутність свідомого виховного процесу на дитину; 2) високий рівень придушення і навіть насильства у вихованні, 3) перебільшення з егоїстичних міркувань самостійності дитини; 4) хаотичність у вихованні через незгоду батьків.

Лічко А.Е. виділяє 4 неблагополучних ситуації в сім'ї: 1) гіперопіка різних ступенів: від бажання бути співучасником всіх проявів внутрішнього життя дітей (його думок, відчуттів, поведінки) до сімейного тиранства; 2) гіпоопіка; 3) ситуація, що створює "кумира" сім'ї - постійна увага до будь-якого бажання дитини і непомірна похвала за вельми скромні успіхи; 4) ситуація, що створює "попелюшок" в сім'ї - з'явилося багато сімей, де батьки приділяють багато уваги собі і мало дітям.

Поєднання несприятливих біологічних, психологічних, сімейних і інших соціально-психологічних чинників спотворює весь спосіб життя підлітків. Підлітки потрапляють під сильний вплив підліткової групи, що нерідко формує асоціальну шкалу життєвих цінностей. Сам спосіб життя, середовище, стиль і коло спілкування сприяють розвитку і закріпленню девіантної поведінки. Таким чином, негативний мікроклімат, що має місце в багатьох сім'ях сприяє виникненню відчуженості, грубості. Ось кілька висловів самих підлітків про свої стосунки з батьками: «Вони (батьки) не бачать у нас людину, здатну самостійно оцінювати і розуміти життя. Вони не дозволяють нам гуляти, дружити з ким хочемо, бачать у дружбі щось погане, непристойне, намагаються спіймати на слові, не вірять, коли говоримо правду, не дають думати і жити самостійно...» .«Ми з мамою ще жодного разу не говорили щиро, я б могла розповісти все, що мене хвилює, іншій жінці, яка мене зрозуміє...». «Дізнатися про кохання від дорослих я не намагаюся, вважаю, що це не має сенсу, вони все одно не скажуть».

На першій стадії підліткового періоду (10-11 років) дитину характеризує вельми критичне ставлення до себе. Близько 34% хлопчиків і 26% дівчаток (за даними Фельдштейна Д.І.) дають собі повністю негативні характеристики, відзначаючи переважання негативних рис і форм поведінки, зокрема грубості, жорстокості, агресивності. При цьому у дітей цього віку переважає фізична агресивність і найменше виражена агресивність непряма. Вербальна агресія і негативізм знаходяться на одному ступені розвитку.

Ситуативно негативне відношення до себе зберігається і на другій стадії підліткового віку (у 12-13 років), обумовлюється, значною мірою, оцінками оточуючих, як дорослих, так і однолітків. У цьому віці найбільш вираженим стає негативізм, наголошується зростання фізичної і вербальної агресії, тоді як агресивність непряма, хоч і дає зрушення в порівнянні з молодшим підлітковим віком, все ж таки менш виражена.

На третій стадії підліткового віку (у 14-15 років) спостерігається зіставлення підлітком своїх форм поведінки з певними нормами, прийнятими в референтних групах. При цьому на перший план у них виходить вербальна агресивність, що на 20% перевищує показники 12-13 років і майже на 30% в 10-11 років. Агресивність фізична і непряма підвищуються неістотно, також як і рівень негативізму.

Компанії однолітків, що стихійно складаються, об'єднують підлітків, які закріплюють і навіть культивують девіантні цінності і способи поведінки.. Існують особливі групи, для яких характерна установка на негайне задоволення бажань, на пасивний захист від труднощів, прагнення перекладати відповідальність на інших. Підлітків в цих групах відрізняє зневажливе відношення до навчання, погана успішність, бравада невиконанням обов'язків: всіляко уникаючи виконувати які-небудь обов'язки і доручення, готувати домашні завдання. У переважної більшості таких підлітків відсутні які-небудь індивідуальні захоплення, вони не займаються в секціях і гуртках. Алкоголізація і наркотизація найтіснішим чином вплітаються в структуру девіантного способу життя підлітків. Часто підлітки розпиванням спиртного відзначають свої "заслуги": вдалі пригоди, хуліганські вчинки, бійки, дрібні крадіжки. Встановлено, що серед підлітків, засуджених за агресивні злочини, 90% скоїли злочини в нетверезому стані.

Аналіз наведених фактів свідчить про те, що у 10-11- літніх дітей переважають фізичні форми агресивності. Особливо швидкими темпами з віком росте негативізм. У міру дорослішання у підлітків все сильніше виявляється вербальна агресія.

Діти підліткового віку особливо залежні від мікросередовища і конкретної ситуації. Одним з визначальних елементів мікросередовища у відносинах тих, що формують особу, є сім'я. При цьому вирішальним є не її склад - повна, неповна, така, що розпалася, - а етична атмосфера, взаємостосунки, які складаються між дорослими членами сім'ї, між дорослими і дітьми. Встановлено, що рівень фізичної форми агресивної поведінки найбільш виражений у дітей з робітничого середовища, а найбільш агресивними є діти з середовища сільських механізаторів. Вербальні форми агресивної поведінки типові для більшості підлітків з сім'ї службовців середньої ланки. У той же час ці підлітки відрізняються порівняно невисоким рівнем фізичної форми агресивної поведінки. За рівнем непрямой агресії на першому місці підлітки з сімей підсобних працівників і сімей керівних службовців. Підвищеним негативізмом відрізняються підлітки з середовища керівних працівників і сімей інтелігенції (лікарі, вчителі, інженери). Найменше виражено агресивну поведінку у підлітків з середовища торгових працівників.

1.3 СТАТЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОСТІ В ПОВЕДІНЦІ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ.

У педагогічній практиці багато років не враховувалися статеві відмінності дітей. Тим часом, статеві відмінності не обмежуються статевими характеристиками і особливостями психосексуального розвитку.

Дівчатка дозрівають набагато раніше за хлопчиків. У підлітковому віці процес психосексуального розвитку дівчаток починається приблизно на 2 роки раніше, ніж у хлопчиків, і триває протягом 3-4 років. Хлопчики, не дивлячись на те, що вони фізично сильніші за дівчаток, володіють більшою чутливістю до дії. Невипадково у хлопчиків частіше, ніж у дівчаток, зустрічаються психічні порушення. Разом із біологічними передумовами в розвитку статевих відмінностей серйозну роль грають соціальні і культурні стереотипи, пов'язані з уявленнями дорослих про поведінку дівчаток і хлопчиків.

Тим часом, агресивна поведінка підлітків нерідко пов'язана з вживанням алкоголю. Оскільки підлітки починають вживати алкоголь, як правило, в групі, те підігрите алкоголем прагнення «не відставати від інших» підлітків жіночої статі. Нерідко вони ж є і організаторами протиправних дій. Причому, в порівнянні з підлітками чоловічої статі, у них більш виражене «огрубіння» особи. 9; с.80-91]

Є значні відмінності в прояві агресивності хлопчиками і дівчатками підліткового віку. Найбільшою агресивністю відрізняються 10-11-річні підлітки-хлопчики, у яких переважає фізична агресія. У хлопчиків з віком відбувається загасання фізичної агресії, а у дівчаток спостерігається зростання цієї форми агресивності. При спаді непрямої агресії у хлопчиків, йде значне збільшення її у дівчаток. У 12-13 років відбувається зниження вербальної агресії у хлопчиків, при постійному наростанні цієї агресії у дівчаток. До 14-15 років у хлопчиків так само відбувається сплеск вербальної агресії. На підставі аналізу даних виникає необхідність детальнішого вивчення агресивності дівчаток. За зовнішньою грубістю хлопчиків-підлітків

і скритністю дівчаток лежить складна картина статевих відмінностей їх розвитку, зокрема розвитку і прояву різних форм агресивності.[8; с.209-303]

Однією з причин розбіжностей у формах прояву девіантної поведінки може бути гендер, як жорстка регламентація поведінки особистості відповідно до її статті. Гендерна соціалізація хлопців сприяє розвитку агресивності, напористості, активності, змагальності, а дівчат — підлеглості, пасивності, слухняності. Випадки асоціальної поведінки дівчат, як правило, стають об'єктом посиленої педагогічної уваги, внаслідок чого агресія таких дівчат набуває непрямой форми і вербального характеру.

У зв'язку з цим хлопці з девіантною поведінкою частіше демонструють недостатній контроль поведінки, низьку тривожність, а дівчата — надмірний контроль і високу тривожність. Через це симптоми депресії частіше діагностують серед дівчат, ніж хлопців, особливо у підлітковому віці.

Виходячи з результатів досліджень, можна зробити висновок, що підліткам притаманний прояв фізичної агресії, тобто застосування фізичної сили проти іншої людини, непрямой агресії — направлення проти інших людей пліток, чуток, наклепів. Також проявляється така форма агресії, як підозрілість, тобто схильність до роздратування, готовність при найменшому збудженні до грубості, різкості.

РОЗДІЛ 2 Профілактика і корекція агресивних проявів у підлітковому віці

2.1 ПРОФІЛАКТИКА АГРЕСИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Профілактична робота з підлітками має свої особливості. На початкових етапах групові форми не можливі, індивідуальна робота з підлітком є ефективнішою. Із самого початку, паралельно, необхідно починати роботу з сім'єю. Для попередження дисгармонії в сім'ї потрібно проводити психопрофілактичну роботу як індивідуальну, так і групову. Але основний акцент слід робити на індивідуальній роботі з підлітком.

Особливе місце в профілактичній роботі слід надавати формуванню кола інтересів підлітка також на основі особливостей його характеру і здібностей. Необхідно прагнути до максимального скорочення періоду вільного часу підлітка -- "часу дозвільного існування і неробства" за рахунок залучення до позитивно формуючих особу занять: читання, самоосвіти, заняття музикою, спортом, і т.д.

Приводьте дітей в спортивні школи, привчайте вдома до щоденної гімнастики, підсовуйте гантелі і еспандери, залізні гири і боксерські рукавички. Хай б'ють один одного в мирній бійці. Аби не допустити, щоб агресія накопичувалася.[4; с. 96 – 124]

Виходячи з того, що розвиток дитини здійснюється в діяльності, а підліток прагне до твердження себе, своєї позиції, як дорослий, серед дорослих, то необхідно забезпечити включення підлітка в таку діяльність, яка лежить у сфері інтересів дорослих.

Д.І. Фельдштейн виділив діяльність, що соціально визнається і соціально схвалена. Психологічний сенс цієї діяльності полягає в тому, що беручи участь в ній, підліток фактично залучається до справ суспільства, займає в ньому певне місце і утримує свою нову соціальну позицію серед дорослих і однолітків. Така діяльність надає підлітку можливість розвитку його самосвідомості, формує норми його життєдіяльності. Але методи і принципи такої діяльності вимагають значного коректування при включенні

в неї підлітків, що відрізняються підвищеною агресивністю. Перш за все, необхідна організація системи розгорненої діяльності, що створює жорсткі умови і певний порядок дій і постійний контроль.

Значне число дослідників думають, що на всі випадки прояву агресії, на її специфічні форми й на мету, яку поставив той, що обрав цю модель поведінки, значною мірою впливають унікальні набуті навички індивідів, різні аспекти когнітивних процесів, наприклад, мислення, пам'ять, інтерпретація власних емоційних станів і безліч соціальних і оточуючих факторів. Таким чином, агресія аж ніяк не є неминучою й визначеною стороною людських суспільних відносин, навпаки, при відповідних обставинах її можна запобігти або проконтролювати.

Белічева зауважує: «Це положення, у тому виді, як воно викладено, не викликає сумнівів». Тобто, існує думка, що покарання є досить ефективним засобом приборкання людської агресії.

Існуючі емпіричні дані з цього питання виливаються в досить складну картину. У певних умовах покарання (або просто страх можливого покарання) може дійсно втримати людину від здійснення актів насильства. Однак за інших обставин це може й не відбутися, покарання може навіть сприяти актуалізації агресивної поведінки, а не стримувати його.

Кілька десятиліть емпіричних досліджень дали можливість припустити наступне: буде чи не буде впливати страх можливого покарання на агресію, залежить від декількох факторів.

Одним із таких факторів є ступінь «розгніваності» потенційних агресорів. Результати декількох досліджень дозволяють думати, що при низькому або помірному провокуванні й порушенні, викликаному гнівом, страх застосування покарання може вберегти від проявів відкритої агресії. Навпаки, коли провокація й виникаючий як реакція на неї гнів сильні, страх покарання може не відіграти ніякої ролі й не зробити стримуючого впливу. Багато людей, перебуваючи в стані гніву, поведуться себе, за словами

Белічева, імпульсивно, кидаючись на інших, не замислюючись про можливі наслідки своїх дій [3; с.479-484] .

До профілактичних засобів агресивної поведінки слід віднести поведінкову психотерапію. У ній застосовуються різноманітні методи та прийоми. Основними методами є тренінг релаксації, систематична десенсибілізація, функціональний тренінг поведінки. Метод релаксації спрямований на підвищення людських можливостей при подоланні стресу психофізіологічними способами саморегуляції. Основними елементами тренінгу релаксації є розслаблення, зосередженість на диханні. Цей метод використовується також як фон для навіювання і самонавіювання [17; с.288-289].

Функціональний тренінг поведінки полягає у навчанні клієнта адекватної поведінки і впевненості у собі у різних ситуаціях спілкування. З цією метою використовуються прийоми візуалізації, рольової гри, переліку альтернативних рішень.

У сучасній поведінковій психотерапії використовуються також методи самоспостереження, дослідження самооцінки, яка визнає поведінку за допомогою ведення записів в щоденнику.

Психотерапевт цього напрямку виступає в активній ролі наставника, вчителя. Він заохочує клієнта до активності, співробітництва, експериментування з новими формами поведінки. Важливим моментами психотерапії є передбачення і підготовка клієнта до можливих рецидивів, психотерапевтична робота з опрацювання (поведінковий і когнітивний аналіз) рецидивів.

Останнім часом виявився значний вплив когнітивної психології на поведінкову психотерапію. Відтак значна увага приділяється не лише аналізу дії, виробленню потрібних навичок поведінки, а й освоєнню стратегій раціонального мислення, пошукам тих думок, що приводять до емоційної реакції та відповідної поведінки клієнта.

Ефективність психотерапії, безумовно, залежить від психотерапевта – його професійних знань, умінь, навичок, особистісних якостей. Досвід показує, що найбільш ефективно працюють ті фахівці, які виявляють у своїй роботі такі особистісні якості, як повага до клієнта, щире тепло, коректність, саморозкриття та ін.

Ще одним визначальним фактором ефективності психотерапії (незалежно від методологічної орієнтації спеціаліста) є віра психолога в дієвість свого методу і віра клієнта у допомогу свого психотерапевта.

На результативність психотерапії впливають і особистість клієнта – його психотерапевтичний потенціал (здатність у даний момент до психотерапевтичних змін) і суб'єктивна значущість даного клієнта для даного психолога.

Визначення ефективності психотерапії є досить проблематичним. Разом із тим можна виділити певні складові результативності психотерапевтичного процесу: особистість психолога, особистість клієнта, адекватність психотехнік і методів, наявність контакту, неухильне дотримання психологом основоположних принципів психотерапії [8; 65-68].

2.2 ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ

Аналіз соціально-педагогічної літератури свідчить, що психологічна корекція – певна форма психолого-педагогічної діяльності з виправлення таких особливостей психічного розвитку, які за прийнятих у віковій психологічній системі критеріїв не відповідають гіпотетичній (оптимальній) моделі цього розвитку, нормі або, швидше, віковому орієнтуванню як ідеальному варіанту розвитку дитини на певному рівні онтогенезу. Проведення корекційної роботи – один із найвідповідальніших моментів у роботі педагогів і психологів.

Корекційний вплив передбачає те, що є зараз; те, що має бути, і сам вплив. Основними принципами психолого-педагогічної корекційної роботи є:

1) єдність корекції та розвитку, яка полягає у тому, що рішення про необхідність корекційної роботи приймається тільки на підставі психолого-педагогічного аналізу внутрішніх і зовнішніх умов розвитку дитини;

2) єдність вікового та індивідуального розвитку, що означає здійснення індивідуального підходу до підлітка в контексті його вікового розвитку;

3) єдність діагностики та корекції розвитку полягає у тому, що перш ніж вирішувати, чи потрібна корекційна або розвивальна робота з дитиною, необхідно виявити психологічні особливості її розвитку, сформованості певних психологічних новоутворень, відповідність рівня розвитку знань, умінь і навичок, особистісних і міжособистісних новоутворень віковим орієнтирам, вимогам суспільства;

4) діяльнісний принцип здійснення корекції, заснований на визнанні того, що саме активна діяльність самого підлітка є рушійною силою розвитку, на кожному етапі розвитку існує так звана провідна діяльність, яка сприяє розвитку людини у певному періоді онтогенезу; розвиток будь-якої людської діяльності (гри, навчання, спілкування) потребує спеціального формування;

5) підхід у корекційній роботі на будь-якому рівні до особистості як до

талановитої та унікальної .[13; с.90-114]

Зазначені принципи зумовлюють вимоги до корекційно-розвивальних програм. На основі психологічного й соціально-педагогічного обстеження або психологічного і соціально-педагогічного аналізу певної ситуації необхідно розробляти рекомендації для педагогів і батьків. При цьому враховувати, що рекомендації з корекції психічного розвитку ефективні за умови, коли вони даються в контексті розуміння цілісності особистості, сукупності всіх її рис і властивостей.

Важливим є залучення до корекційно-розвивальних програм різноманітної творчої діяльності: образотворчої, ігрової, трудової. Бажано, щоб корекція була випереджальною. Вона має не вдосконалювати або коректувати те, що вже є, а активно формувати те, що має бути досягнуто в найближчій перспективі, відповідно до законів та вимог вікового розвитку та становлення індивідуальності. Цінність такого підходу в тому, що він дає можливість людині відчувати себе перспективною в тій діяльності, яка є для неї найважливішою.

Проблема важких підлітків - одна з центральних психолого-педагогічних проблем. Зростання підліткової злочинності збільшується темпами, що помітно випереджають темпи зростання правопорушень в інших вікових групах. 70% злочинів скоюється особами до 30 років.

Оцінка будь-якої поведінки завжди передбачає її порівняння з якоюсь нормою, проблемну поведінку часто називають девіантною.

Девіантна поведінка – це система вчинків чи окремі вчинки, що протирічать прийнятим в суспільстві правовим чи моральним нормам.

Девіантна поведінка ділиться на дві великі категорії.

По-перше – це поведінка, відхилена від норм психічного здоров'я, при наявності вираженої чи невираженої психопатології.

По-друге – це антисоціальна поведінка, що порушує якісь соціальні і культурні норми, особливо правові. Коли такі вчинки порівняно незначні, їх називають правопорушеннями, а коли серйозні і караються – злочинами.

Відповідно говорять про делінквентну (протиправну) і кримінальну (злочинну поведінку).

Існує три групи факторів, які можуть спричинити виникнення девіантної поведінки:

- біологічні,
- психологічні,
- соціальні.

Біологічні – статеве дозрівання, яке пов'язане з нестійкістю різних фізіологічних систем, тобто в підлітковому віці найчастіше проявляються різні психічні захворювання. Мозкові дисфункції (МД), тобто незначні порушення нормального процесу дозрівання мозкових структур. Такі порушення можуть виникнути внаслідок родових травм, впливу інфекцій, токсичних речовин, радіоактивного опромінення як до народження дитини, так і після народження. У дітей з МД підвищена рухливість, вони гіперактивні, неспокійні, не можуть довго утримувати увагу, концентрувати її на чомусь одному, навіть дуже важливому. Це поєднується із зниженою розумовою працездатністю, що, як правило, проявляється з початком навчання в школі. Такі діти не можуть сконцентруватися, вони неуважні, швидко втомлюються на уроці і починають пустувати, смішити інших учнів, іноді проявляють дратівливість, агресивність, плаксивість чи стають млявими. За сприятливих умов розвитку, соціальному поблажливому режимі розумових навантажень, доброзичливому ставленні вчителів, правильному вихованню в школі і вдома МД компенсується і не призводить до негативних наслідків.

20-90% дітей з МД скоїли правопорушення;

28-84% скоїли правопорушення внаслідок дисгармонійного протікання статевого дозрівання.

Ретардація – затримка темпу статевого дозрівання в асоціальних підлітків трапляється в 3-4 рази частіше, ніж в усій популяції. Характеризується затримкою росту, дитячою пропорцією тіла, вторинні статеві ознаки відсутні,

Дівчата – істероїдність, підвищена сексуальність.

Хлопці – втечі з дому, агресія, алкоголізація.

Психологічні фактори:

1. Акцентуації характеру (нестійка, гіпертимна, істероїдна, епілептоїдна, інколи – лабільна (в умовах емоційного відштовхування).

2. Низький рівень особистісної зрілості (підвищена навіюваність, слабе прогнозування власної поведінки, підлітки слабо вірять в свої сили і хороше ставлення до них).

3. Нестійка самооцінка – залежить від настрою, оточення, від гостроти і складності ситуації.

У сфері навчання занижена самооцінка призводить до реакції відходу (уникнення складних ситуацій, пасивне очікування) -- порушення психічних процесів, швидка виснажливість.

Соціальні фактори – негативні впливи, виховання в сім'ї.

92% випадків суїциду були пов'язані з проблемами в сім'ї.

Вплив сімейного середовища:

- фіксація шляхом наслідування;
- закріплення реакцій негативізму (реакція на складну ситуацію);
- пряме культивування, підкріплення з боку оточуючих психопатичних реакцій (напр., одна дитина – психастенічний тип розвитку, інфантилізм, приниження – епілептоїдизація – емоційна тупість. Жорстокість, гіперопіка – зниження вольових якостей, синдром дитячого пригнічення (б'ють дитину) – дитяча жорстокість.[5; с.106-239].

Отже, існують різні макросоціальні і мікросоціальні умови виникнення важковиховуваності підлітків: психофізичні детермінанти, психопатії, акцентуації характеру, мозкові дисфункції і органічні ураження мозку, але ні один із факторів не є вирішальним. Більш важливу роль грає те, як перетворюються ці фактори в психіці підлітка, як сприймаються ним різні життєві події і обставини. Грає роль слабкий розвиток самоконтролю, самодисципліни; низька стійкість до несприятливих впливів, невміння долати

труднощі; емоційна нестійкість, схильність неадекватно реагувати на тривожну ситуацію, невміння знайти продуктивний вихід з конфлікту.

1. Гіпертимний тип

Характеризується недисциплінованістю, чітко вираженою реакцією емансипації, погано переносить жорстку дисципліну, регламентований режим.

Для такого типу людей необхідне включення в цікаву і доступну діяльність. Неприпустимі умови як бездоглядності, так і жорстокий контроль, проти якого може виникнути реакція протесту. У стосунках потрібні доброзичливість, повага, допомога в реалізації організаторських здібностей.

2. Нестійкий тип

Характеризується безініціативністю, легким підпорядкування іншим, невмінням довести справу до кінця, тяжінням до задоволень, втечею з уроків, вони легко потрапляють в компанію асоціальних підлітків, рано починають палити, вживати спиртні напої, захоплюється азартними іграми, рано набувають сексуального досвіду, нерідко кидають навчання, ніяка робота не приваблює, наслідують того, хто обіцяє негайні розваги,

Необхідний повний контроль за поведінкою, система розумно організованих вимог, зацікавленість вчителем. Головне – пробудити інтерес, повагу до своєї особистості, власних позитивних якостей. Так підліток може довгий час не допускати порушень в поведінці.

3. Епілептоїдний тип

Характеризується емоційністю реакцій, жорстокістю, іноді з елементами садизму, схильні до алкоголізму, характерна реакція емансипації: вони вимагають від батьків не тільки свободи, але й прав на матеріальні блага, інертність моторики і мислення, авторитарні.

Аналіз і оцінка їхньої поведінки здійснюється в процесі індивідуальної бесіди. Потрібно акцентувати увагу на шкоді, яку заподіює собі та іншим, проявляти істинну зацікавленість проблемами підлітка. Важливо, щоб у

процесі бесіди учень грав активну роль, вчився говорити про свої відчуття, переживання, проблеми, так як бідність мови, невміння чітко і аргументовано висловити свою думку може провокувати афективні вибухи епілептоїдів в конфліктних ситуаціях.

4. Істероїдний тип

Перебільшують свою схильність до алкоголізації чи вживання наркотиків. Зберігаються риси дитячих реакцій опозиції, імітації (прогулювання, вживання алкоголю, крадіжки). Реакція емансипації – втечі з дому, конфлікти з рідними і дорослими, гучні вимоги свободи (хоча насправді не прагнуть позбутися уваги і турботи близьких). Самооцінка далека від об'єктивної.

Використовується такий прийом:

1 етап – педагог іде назустріч потребі демонстративного підлітка у підвищеній увазі: хвалить, робить нейтральні зауваження, підходить, дивиться у зошит.

2 етап – коли закріпилися позитивні результати. Звертає увагу тільки тоді, коли поведінка і діяльність відповідає очікуванням педагога, підкріплюючи тим самим позитивні зрушення у поведінці.

3 етап – коли позитивні тенденції остаточно закріпилися, педагог звертає увагу лише на прояви позитивної поведінки.

5. Шизоїдний тип

Люди, які відносяться до такого типу, важко встановлюють контакти з оточуючими, реакція емансипації проявляється у вигляді незадоволення існуючими порядками, «відсутністю свободи». Можливий алкоголізм, делінквентність. Часто підкреслюють свою незалежність і самостійність. При роботі з такими особистостями необхідна відверта та компетентна зацікавленість захопленнями учня, корекція моральних настанов. Відгородженість ускладнює соціалізацію.

Рекомендації батькам щодо спілкування з агресивними дітьми

- Пам'ятайте, що заборона й підвищення голосу – найнеефективніші способи подолання агресивності, лише зрозумівши причини агресивної поведінки і знявши їх, ви можете сподіватися, що агресивність дитини буде знижена.
- Дайте дитині можливість вихлюпнути свою агресію, спрямувати її на інші об'єкти. Дозвольте їй побити подушку або розірвати «портрет» її ворога і ви побачите, що в реальному житті агресивність у даний момент знизилася.
- Показуйте дитині особистий приклад ефективної поведінки. Не допускайте при ній вибухів гніву або лихослів'я про своїх друзів або колег.
- Важливо, щоб дитина повсякчас відчувала, що ви любите, цінуєте і приймаєте її. Не соромтеся зайвий раз її приголубити або пожаліти. Нехай вона бачить, що потрібна і важлива для вас.

Рекомендації батькам щодо стримування агресивної поведінки підлітків

- Виявляти до підлітка більше уваги, любові та ласки.
- Батьки повинні стежити за своєю поведінкою в сім'ї. Кращий спосіб виховання дітей – єдність їхніх дій.
- Не застосовувати фізичні покарання.
- Допомогати підлітку знаходити друзів. Заохочувати розвиток позитивних аспектів агресивності, а саме завзятості, активності, ініціативності, перешкоджати її негативним рисам, зокрема ворожості, скутості.
- Пояснювати підлітку наслідки агресивної поведінки.
- Враховувати у вихованні та навчанні особистісні властивості підлітка.
- Надавати підлітку можливість задовольнити потреби в самовираженні й самоствердженні.
- Обмежувати перегляд відеофільмів та комп'ютерних ігор зі сценами насильства.

- Спрямовувати енергію підлітка у правильне русло, наприклад, заняття у спортивних секціях; заохочувати його до участі в культурних заходах.

Поради батькам конфліктних дітей:

- Стримуйте прагнення дитини провокувати сварки з іншими. Треба звертати увагу на недоброзичливі погляди один на одного або бурмотіння собі під ніс. Звичайно, у всіх батьків бувають моменти, коли ніколи й неможливо контролювати дітей. І тоді найчастіше вибухають «бурі».
- Не намагайтеся припинити сварку, обвинувативши іншу дитину в її виникненні і захищаючи свою. Намагайтеся об'єктивно розібратися в причинах її виникнення.
- Після конфлікту обговоріть з дитиною причини його виникнення, визначте неправильні дії вашої дитини, що призвели до конфлікту. Спробуйте знайти інші можливі способи виходу з конфліктної ситуації.
- Не обговорюйте при дитині проблеми її поведінки. Вона може утвердитися в думці про те, що конфлікти неминучі, і буде продовжувати провокувати їх.

ВИСНОВКИ

У підлітковому віці одним із видів поведінки, що відхиляється, є агресивна поведінка, що нерідко приймає ворожу форму (бійки, образи). Для деяких підлітків участь в бійках, утвердження себе за допомогою кулаків є сталою лінією поведінки. Ситуація посилюється нестабільністю суспільства, міжособистісними і міжгруповими конфліктами. Знижується вік прояву агресивних дій. Все частіше зустрічаються випадки агресивної поведінки у дівчаток.

Враховуючи всі чинники, що беруть участь у становленні агресивної поведінки підлітків, можна попередити чи обмежити вияв форм агресії. У спілкуванні з агресивними дітьми потрібно виявляти стриманість, терпіння, пам'ятаючи, що маленькі забіяки, тероризуючи інших, самі страждають від власної упертості, гнівливості, дратівливості. Почуття провини, порушення душевної рівноваги, незадоволеність не проходять в агресивних дітей, навіть якщо їм вдається на когось вилити свої негативні емоції. Таким дітям необхідно дати зрозуміти, що дорослий (учитель, батьки, психолог) – їхній союзник у вирішенні внутрішніх проблем. Агресивні діти повинні переконатися, що їх люблять, а їхні вчинки псують враження при них, до

того ж не приносять їм полегшення. Необхідно тактовно і послідовно навчати дитину самоконтролю, внутрішньої зібраності і стриманості. Перевести активність агресивної дитини в конструктивне русло допоможе вивчення її інтересів і схильностей. Поступове ускладнення завдань, що вимагають рішучості, сміливості, енергійності реакції, дасть змогу відвернути дитину від дріб'язкового «з'ясування відносин» і переключити на організацію спільної діяльності, успіх якої залежить від уміння співпрацювати з іншими.

Неодмінною умовою делінквентної поведінки є надлишок вільного часу, відсутність позитивно формуючих особу захоплень. З іншого боку, гіперопіка, також як і бездоглядність, нерідко сприяють делінквентній поведінці. Реакції, викликані надмірним контролем і нудними повчаннями, знаходять свій вираз у вигляді втечі з дому, агресивності.

Виховно-профілактична діяльність не може обмежуватися лише заходами індивідуальної дії і корекції, вживаними безпосередньо до неповнолітнього.

Соціального оздоровлення і соціально-педагогічної корекції вимагає несприятливе середовище, яке викликає соціальну дезадаптацію повнолітнього. Профілактика і попередження девіантної поведінки неповнолітніх стають не тільки соціально значущими, але і психологічно необхідними. Проблема підвищення ефективності ранньої профілактики повинна розв'язуватися в наступних основних напрямках:

виявлення несприятливих чинників і антисоціальних дій з боку найближчого оточення, які обумовлюють відхилення в розвитку особи неповнолітніх і своєчасна нейтралізація цих несприятливих дій, що дезадаптують;

сучасна діагностика асоціальних відхилень в поведінці неповнолітніх і здійснення диференційованого підходу у виборі виховно-профілактичних засобів психолого-педагогічної корекції поведінки, що відхиляється.

Звідси виникає необхідність в проведенні системного аналізу індивідуальних, соціально-психологічних і психолого-педагогічних чинників, зумовлюючи соціальні відхилення в поведінці неповнолітніх, з урахуванням яких повинна будуватися і здійснюватися виховно-профілактична робота по попередженню цих відхилень. Раннє виявлення поведінкових проблем у підлітків, системний аналіз характеру їх виникнення і адекватна виховно-коректувальна робота дають шанс запобігти асоціалізації підлітків. Невчасне виявлення початкових ознак поведінки, що відхиляється, і проблем у вихованні, що перешкоджають розвитку дитини, призводить до швидкого переходу відхилень в хронічні порушення поведінки.

Розгляд прояву різних форм агресивності у хлопчиків і дівчаток на різних стадіях підліткового віку і з різних соціальних груп населення дає необхідну орієнтацію в характері сфер особи дитини того, що розвивається під впливом різного мікросередовища і дозволяє цілеспрямовано будувати виховний процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Про людину, як об'єкт і суб'єкт виховання. Вибрані психологічні праці в 2-х томах, Москва, 1980
2. Андрієнко В.К., Гербєєв Ю.В., Невський І.А. Система перевиховання підлітків в умовах спеціальної школи, Москва, 1990
3. Белічева С.А. Основи превентивної психології. Москва, 1993
4. Горшкова Е.А. Педагогічна діагностика учнів старших класів при організації реабілітаційної роботи. Зб. Проблеми особи, профілактика відхилень в її розвитку. Москва, Архангельськ, 1993
5. Горьковая И.А. Медико-психологічне дослідження формування характеру делінквентних підлітків. Автореферат дисертації кандидата психологічних наук, Санкт-Петербург, 1992
6. Іванова Л.Ю. Агресивність, жорстокість і відносини старшокласників. Зб. Проблеми особи, профілактика відхилень в її розвитку. Москва та Архангельськ, 1993
7. Ісаєв Д.Д., Журавльов І.І, Дементьев В.В., Озерецковський. Типологічні моделі поведінки підлітків з різними формами адитивної поведінки. Санкт-Петербург, 1997
8. Кулагін Л.Г. Про підлітків, котрим важко// Радянська педагогіка, 1991 рік, т. 6, стор. 141-142
9. Лічко А.Е., Попов Ю.В. Делінквентна поведінка, алкоголізм і токсикоманія у підлітків, Москва, 1988
10. Паренс Генрі . Агресія наших дітей., Москва, 1997
11. Першаніна Е. Проблема профілактики педагогічної занедбаності підлітків // Радянська педагогіка 1984 р., стор.141
12. Саєнко Е.В. Професійна діяльність психолога при профілактиці девіантної поведінки. Автореферат дисертації кандидата психологічних наук Твер, 1995

13. Семенюк Л.М. Психологічні особливості агресивної поведінки підлітків і умови її корекції. Москва, 1996
14. Степанов В.Г. Психологія важкого школяра. Москва, 1998
15. Тархова Л. Як вберегти дитину від в'язниці і панелі. Москва, 1997
16. Фельдштейн Д.І. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция. М. 1993.
17. Фельдштейн Д.І. Психолого-педагогічні проблеми співвідношення біологічного і соціального // Радянська педагогіка, 1984 р.
18. Фрідман Л.М., Волкова К.Н. Психологічна наука - вчителю. Москва, 1985., стор.52-55
19. Цап Н.М. Агресивність дитини: за і проти // Практична психологія та соціальна робота. - 1999. - № 6. - с.15-17.
20. Щербаков А. І. Соціальна робота з групами девіантної поведінки: Навч. посібник. – К.: Академія праці і соціальних відносин, 2000. – 50с.
21. Якобсон А.М. Эмоциональная жизнь школьника. - М.: Просвещение, 1966. - 231 с.